

SOMOGYI-TÓTH SÁNDOR: GABI

A *Gerinctörés*-t, a *Gyermektükör*-t és a *Gabi*-t összehasonlítva elég gyorsan szembeötlök, hogy ez utóbbi kapcsán Somogyi-Tóth még egy fordulóval lentebb állapodik meg az emberi élet spirálján. Az első regény hősenek, Baracs Istvánnak a története ott kezdődik, ahol a gyermek környezetet vált, vagyis ilyen vagy olyan módon a felnőttek világával felnőttközvetítés nélkül kerül kapcsolatba. A *Gyermektükör* Andrisa kamasz a szó teljes értelmében; felnőtti felelősség nélkül részese a felnőttek világának. *Gabi* naplója viszont zárul annál a szintnél, amelynél Andris elbeszélése csupán elkezdődik. Baracs István életkora ellenére felnőttként küzd, szenved és bukik el. Andris kamaszkori egyszerűsítő, de azért lényeges elemeiben már „felnőtt” vilásképe alapján mozog saját világában és „avatkozik” be a *felnőttek* sorsát is eldöntő eseményekbe. Gabinál erről szó sincs. Ő csupán gyűjti későbbi vilásképeinek elemeit, s az általa szelektált felnőtt vélemények alapján és segítségével regisztrálja, illetve látja el értéktételekkel a körülötte zajló valóság elemeit.

Az új regény naplóformája megfelel a tárgy változásának. A domináns egyes szám harmadik személyű és domináns egyes szám első személyű elbeszélési módig jutunk el. A *Gabi*-ban jelentkező elbeszélési mód egyértelmű kizárólagossága változással jár az elbeszélési stílust illetően. Háttérbe szorul a „hányaveti vagánymonológ” három vonatkozásban is: 1. a vagányszavak és -kifejezések nem direkt kifejezői Gabi lelkiállapotának (csak utánozza a kamaszok beszédmodorát); 2. nagy szerepet kap a kamasznál sokkal konkrétabb, alacsonyabb elvonatkoztatást tükröző beszéd; 3 a felnőttek nyelvének grammatikai változtatás nélküli átvétele az általuk használt fogalmak teljes terjedelmének ismerete nélkül közvetettebb, naivabbnak tetsző iróniára ad lehetőséget, mint a kamasznyelv maró, támadó brutalitása. A kamaszkor első fázisába éppen hogy csak belépett gyermek gyorsan változó, kríziseket inkább csak sejtető, mint hordozó vilásképeinek ábrázolási kísérlete együtt jár egy elbeszélési mód kizárólagossá tételével, illetve a kizárólagossá tett elbeszélési mód belső lehetőségeinek kutatásával és elmélyítésével.

Ez a regény éppen úgy, mint a *Proféta*, mentes a hagyományos értelemben vett cselekménytől. A *Proféta*-ban a szerkezet szempontjából a tragédia utolsó állomása, a zárt intézet az egyetlen „biztos” pont, amelyből kiindulva a történeteket oksági láncuk ábrázolása nélkül elemzi az író, illetve ad lehetőséget az olvasó számára az elemzésre. A situáció kiválasztása után nincs lehetőség a „főhős sorsának rokon-szenyvel vagy ellenszenyvel való követésére”, csupán elemzésére. A *Gabi*-ban pedig a „hősnek” egyszerűen nincs sorsa; csupán lesz, illetve lehet ilyen vagy olyan sorsa. S hogy van, illetve lesz, arról egyedül a mottó tanúskodik. Itt írónk az elbeszélési forma kiválasztásával éri el ugyanazt a célt, amelyet a *Proféta*-ban az alapsituáció megteremtésével. A gyermeknapló, amelynek írására atyai kényszer készíteti Gabit, rendkívül szűkszavú, különösen kezdetben. Alig-alig ad képet közvetlenül a fiú lelkében lezajló folyamatokról; ezeket nekünk kell „megalkotni” abból, amit és ahogy környezetéről, a környezetében történekről elmond. Ebben az értelemben a *Gabi* sokkal inkább gyermektükör mint a címet hordozó kisregény, hiszen itt sokkal nyilvánvalóbban és közvetlenebbül a felnőtt társadalom nagy problémái határozzák meg a család légkörét, amelyben a benyomások tekintélyes része éri, illetve amely segít neki a külső benyomások feldolgozásában, interpretálásában. A *Gyermektükör*-ben a kamasz viláképeinek végső kiformálásában egyetlen „nagy társadalmi probléma” vesz részt, az apa bekapcsolódása a korrupció leleplezésébe. De mi ennek a harcnak a tétje (vidékre helyezés lehetősége) vesztés esetén ahhoz képest, ami Gabi szüleit végzettszerűen fenyegeti és éri (az állás elvesztése) vagy érheti (börtön, sőt... „És mindig eltűnik egy-egy ember... Barátainak fele eltűnt”).

Andris számára a fő problémák: kamaszkori szerelem, szülei nehezen érthető

viszálya, a korrupcióügy és kedves tanárjának egyéni tragédiája. A Gabi előtt tornyosuló megfejtenő talányok: miért szenved apja és anyja, hogyan juthat valaki ok nélkül börtönbe, mi a féligazság, mi a forradalmi cselekvés. Gabi körül minden „átpolitizálódik”, a legalapvetőbb erkölcsi normák elsajátításához is a politikai jelenségek magyarázatán keresztül jut el. Az életkori sajátosságoknak legmegfelelőbb problémák: a másik nem felfedezése, a szexuális érés, Zsu szerelmi kalandjainak megfigyelése inkább csak ellenpontozzák — gyakran csupán az irónia kedvéért — azt, ami az előbb jelzett síkon történik. Hiszen erkölcsi, szellemi és fizikai összeroppadásuk határán a szülők képtelenek megóvni a gyerekeket a szexuális éréssel járó veszélyektől. Egyedül iskolai tevékenységüket követik több-kevesebb következetességgel. Ettől eltekintve Zsu a parkban, Gabi az utcán „nevelkedik”.

Mindez vérlázító naivsággal tükröződik a naplóban. A gyermek által megfigyelt tények soha nem a regisztrálás időpontjában válnak tudati problémává. Több hasonló irányú hatásnak kell érnie, mire megfogalmaz egy kérdést. A kérdések az ő számára konkrét, egyedi tényekre, fogalmakra vonatkoznak, pl.: ki az a főtítkárhelyettes (aki „eltűnt”), mi a kirakatper, kettős én, történelem-gőzhenger stb. Válaszokat a kérdésés szintjén nem kaphat, ha a felnőttek magyarázni kezdenek neki, csupán új kérdések megfogalmazását segítik elő, amelyekre választ még kevésbé kaphat, mint a továbbiakra. A felnőttek titkolóznak leheté félelemből. De félelemből titkolózik a vele egyidős, de koravén Sánta is. Azt viszont hallja, hogy a felnőttek hazudnak, s látja, hogy rettenetesen szenvednek. Maga sem veszi észre, hogy egy bizonyos ponttól kezdve már maga is szenved. — Mikor a sok-sok kérdésre már átfogó válasza volna szüksége.

Először csak Karcsi és Gabi együttes ábrázolásában jelennek meg olyan jelek, amelyek erre a (minőségi) változásra utalnak; a vezető szerep itt még Karcsié, aki „nagy titkok birtokosa”. Ő mondja: „Ki kellene kiáltani az igazságot.” Amit Gabi ehhez hozzátesz, még csak kontrasztnak jó: „... az már ki van kiáltva és nálunk nincs kizsákmányolás.” Nem sokkal később egy kérdés kapcsán Zsuval vitázik Gabi. Gabi bizonytalan álláspontja: ahol büntetés van, bűnnek is kell lennie. Zsu kineveti. Gabi kétségbeesetten könyörög: „... ne gúnyoskodj, mert akkor semmit sem fogok érteni.” Az igazi fordulat akkor áll be, amikor valaki — Karcsi négyéves húga — hozzá fordul kérdéssel: „Hol az apukám?” Ez elől nem lehet felnevelő is méltó lelki válság nélkül kitérni. „Nem lehet kimondani, amit tudsz” — tépelődik. — „Csak ismételheted mint egy esztelen: Nem tudom. Nem tudom.” Másodszorra már pánik-szerűen, de mesterien tér ki, gyerekes bohóckodást színelve, a válasz elől. Pedig *ön maga számára* már van válasza: „Rengeteg igazság-brigád kell... Továbbá jó fejek, akik soha sem hazudnak.” Válasz? — A válasza bűjtatott vágy álomba torkollik, ahonnan fel kell ébredni. És nem jó felébredni. Szomorú ébredés ez — a gyermek-korból. Az utolsó naplórészletek már majdnem olyan rövidke és szűkszavúak, mint mikor még kényszerből kellett írnia. A világ nagy eseményei újra rajta kívül, felette, mellette folynak, mint a napló elején. De másként. Megundorodott, mielőtt igazán megértette volna a világot. Apja lelkes szavai már cinizmussal vegyes értetlenséggel találkoznak. Az utolsó szavak a mottó hangulatát sugallják; a kör bezárult.

Ez a paradoxon ad lehetőséget arra az egész műre jellemző finom iróniára, amelyről már korábban két vonatkozásban is szóltam, s amellyel Somogyi-Tóth újat hozott a *Proféta* után is. Racionalista pesszimizmusa miatt a Gabi rokona a *Proféta*-nak és Somogyi-Tóth mindkét korábbi művének is. Ez a pesszimizmus azonban itt kevésbé támadóan és árnyaltabban jelentkezik. Inkább figyelmeztet: mai világunk, mai magatartásunk érthetetlen akkor, ha elfeledjük a múltat, s nem számolunk nagyon racionálisan jelenünket motiváló következményeivel. Hiszen a naplót 1952—53-ban írta egy akkor 13—14 éves fiú.

Problémáiban aktuális, írói eszközökben gazdag, sok szempontból letisztult alkotás a Gabi. Nem méltatlan a *Proféta* írójához. (*Magvető Könyvkiadó 1969.*)

ÚJFALUSI NÉMETH JENŐ

CSÁK GYULA: EMBER A KÖVÖN

Nem csalódik az az olvasó, aki a tekintélyes írói rangot és sikert hozó *Mélytengeri áramlás* és a *Két karácsony között* olvasása után felfokozott várakozással veszi kézbe Csák Gyula újabb regényét, mely mind

művészi eszközei, mind gondolati anyagát tekintve szervesen építi tovább az életművét. Már első könyvéből is kitűnt, hogy a szerző intenzíven érzi valóságunkat: hatalmas élményanyaga van és azt biztonsággal